

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.15:3.071.5/55(477)

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2022.4.1>

А. С. Беніцький

<https://orcid.org/0000-0002-9505-4495>

кандидат юридичних наук, професор,

професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін

Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ

УТВОРЕННЯ СЛОВ'ЯНОСЕРБІЇ ТА ЇЇ ПРАВОВИЙ СТАТУС

Робота присвячена дослідженню утворення в середині XVIII ст. на теренах України військово-адміністративної території, яка отримала назву Слов'яносербія. Встановлено, що територія ця мала певну військовою автономію у складі Російської імперії, закріплену низкою нормативних документів. Слов'яносербія була організована в середній течії правобережжя Сіверського Дінця, в басейні річки Лугань.

Першими поселенцями стали вихідці із Австрійської імперії, які вступали на службу до гусарських поселених полків Шевича та Прерадовича. Вони підпорядковувались військовій колегії. Слов'яносербська комісія відала питаннями розселення сербів; утриманням гусарських полків; судовими справами, що виникали між військовими поселенцями тощо. Зазначено, що для сербських переселенців була відведена територія в басейні Лугані, малозаселена. Виявлено, що після укладення Андріанопольського мирного договору 1713 р. та Белградського мирного договору 1739 р. землі, на яких виникла Слов'яносербія, було закріплено за Російською імперією, що протягом XVIII ст. проводила експансійну політику. З метою просування до Північного Приазов'я та Причорномор'я і захоплення нових земель, де кочували ногайці та кримські татари, російським урядом організовувалась система оборонних ліній.

У статті проаналізовані фактори, що спонукали російську владу у 1764 р. до реформування слов'яносербських військових поселень. Зазначено, що спеціальна урядова комісія вирішила укріпити прикордоння й утворити нову систему оборони від гирла річки Самари до гирла річки Луганчик. На цій лінії оборону повинні були забезпечувати новоутворені поселені пікінерні та гусарські полки. Заплановано було утворити на лінії 140 військових округів. Встановлено, що на «Слов'яносербський (Луганський)» лінії – ділянка від Бахмутської фортеці й до гирла річки Луганчик – службу мав нести поселений Бахмутський гусарський полк. На цій самій лінії мав бути задіяний Бахмутський кінний козацький полк. Він був реорганізований в поселений Луганський пікінерний полк.

Ключові слова: Слов'яносербія, військові поселення, комісія, кордон, автономія, мирний договір, оборонна лінія.

Постановка проблеми. Протягом XVIII століття Російська імперія проводила експансійну політику на Півдні України. З метою просування до Північного Приазов'я та Причорномор'я і закріплення нових земель, захоплених у ногайців та кримських татар, російський уряд організовував будівництво нових ліній укріплень, облаштовував нові фортеці, розміщував на приєднаних територіях поселені військові формування із ландміліції, гусарів, пікінерів

тощо. В середині XVIII ст. на теренах України виникли нові військово-адміністративні території, відомі під назвою Нова Сербія та Слов'яносербія. Урядом їм було надано певні автономії в управлінні, що було регламентовано низкою правових документів, прийнятих сенатом Російської імперії.

Слов'яносербія – історико-географічний регіон, утворений на правому березі Сіверського Дінця, землі якого в теперішній час вхо-

дять до складу сучасних Луганської та Донецької областей України. В Луганській області до 2020 р. існував Слов'яносербський район, розташований на території, що історично входила до складу Слов'яносербії.

У літературі існує декілька поглядів щодо заселення земель середньої течії правобережжя Сіверського Дінця в басейні річки Лугань. Деякі дослідники вважають, що Слов'яносербія була утворена на землях Кальміуської паланки війська Запорозького. Інші автори мають думку, що серби заселились на землях Ізюмського слобідського козацького полку. Є гіпотези, що для сербських переселенців були виокремлені території із складу Бахмутського кінного козацького полку. Є різні твердження щодо причин організації російським урядом сербської колонізації Півдня України та утворення регулярних військових поселених формувань на прикордонні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню Слов'яносербії присвячено низку робіт авторів, зокрема таких як: В.І. Подов, М.М. Ломако, В.О. Пірко, П.М. Рудяков, Ю. Дегтярьов, Т.С. Водотика, Л.А. Савенюк та ін. У своїх працях дослідники розглядали питання організації сербських поселень на території України. Проте вони мають різні погляди щодо факторів, які передували сербській колонізації українських земель; меж територій, на якій розміщувались слов'яносербські військові поселення, та ін.

Мета статті. При написанні роботи планується встановити причини утворення в середині XVIII ст. в басейні річки Лугань Слов'яносербії; визначити кордони сербських гусарських поселень; розглянути питання правового статусу нової військово-адміністративної території на Півдні України; визначити правове становище земель у Північному Приазов'ї після укладання Андріанопольського мирного договору 1713 р. та Белградського мирного договору 1739 р.; розглянути значення сербських військових поселень для захисту південних кордонів України та планування урядом будівництва на початку 1760-х рр. нової оборонної лінії в басейні Лугані тощо.

Виклад основного матеріалу. У 1730-х рр. була побудована Українська оборонна лінія вздовж кордону з Османською імперією. Проходила вона від фортеці Борисоглібська, від місця біля впадіння річки Орел в Дніпро, й далі йшла до впадіння річки Берега у Сіверський Донець, де знаходилась фортеця Донецька (з 1738 р. –

фортеця Святого Петра (Петрівська)). Система Української оборонної лінії була побудована на великому степовому просторі й мала охопити всю лівобережну частину України, зокрема басейн річки Лугань.

Після Андріанопольського мирного договору 1713 р. кордони між Османською імперією та Московським царством в землях сучасної Луганської області проходили по правобережній стороні Сіверського Дінця. Турками було відновлено Азовський ейялет, межа якого на заході лежала в районі річки Міус. Початок нової російсько-турецької війни 1735–1739 рр. змінив плани щодо добудови східної ділянки Української лінії. В басейні річки Лугань було організовано лише систему оповіщень на небезпечних через загрозу нападів кочовиків ділянках. Після закінчення війни з турками розглядалось декілька проєктів побудови нової оборонної лінії від річки Самара до місця впадіння річки Лугань у річку Сіверський Донець. В планах уряду було зведення укріплень від Петрівської фортеці до річки Лугань. До нової ділянки системи укріплень повинні були бути включені фортеці Бахмут, Тор, Маяки [1, с. 80], а також планувалось будівництво нових фортець на річках Лугань, Ольховки та ін. Однак цим задумам не судилося бути реалізованими.

Землі від Бахмута й далі вздовж правобережжя Сіверського Дінця, басейну річки Лугань у першій половині XVIII ст. були малозаселені. Як зазначає В.І. Подов, козаки були у цій місцевості наїздами [2, с. 24]. Якщо дець стояли козацькі зимівники, то вони часто потерпали від набігів кочовиків. Отже, займатись на річках Лугань, Ольховка та Луганчик господарством було вкрай небезпечно. Облаштування в басейні Лугані системи охорони почалося у 1750-х рр., коли місцевість була надана для заселення вихідцям із балканських регіонів Австрійської імперії: сербам та іншими народностями, що бажали служити у поселених гусарських полках.

Товчком активному переселенню в Російську імперію сербів та інших вихідців з Австрійської імперії став Указ від 24 грудня 1751 р., яким російський уряд дозволив колишньому полковнику австрійської служби Хорвату організувати переселення одного гусарського та двох пандурських полків на правобережжя України [3]. Російський уряд виділив для поселення територію, яка належала війську Запорізького та Гетьманщині, між річкою Синюха та Дніпром, яка у 1752 році отримала назву Нова Сербія. Слі-

дом за Хорватом бажання переселитися висловили офіцери австрійської служби Йован (Іван) Шевич та Райко (Родіон) Прерадович (Депрерадович). Вони запропонували російському уряду організувати переселення військових у такій кількості, щоб можна було утворити два гусарських полки, та просили виділити землі для поселення.

Сенатським указом «Про розпорядження щодо поселення сербів Шевича та Прерадовича з їх одноземцями між Бахмутом та Луганню» від 29 травня 1753 року була утворена Слов'яносербія. У деяких документах вона йменувалась Слов'яно-Сербія або Нова Слов'яносербія. Вона підпорядковувалась військовій колегії, на відміну від Нової Сербії, яка мала відносини напряму із сенатом. У 1753 р. була утворена Слов'яносербська поселенська комісія, яка знаходилась у Бахмуті. Вона відала питаннями розселення сербів, комплектуванням та утриманням гусарських полків. Слов'яносербська комісія вирішувала суперечки, що виникали між військовими поселенцями. Відповідно до п. 14 Жалованої грамоти генерал-майору Хорвату від 11 січня 1752 р. «Сербам та іншим народам, яко військовим людям, що юрисдикцію та судом в службу і підданство Наше приходять, бути в усьому під Нашим Військовим Уставом та Артикулами оного» [4, с. 584]. Такий самий підхід у російського уряду був до військових поселенських полків Шевича та Прерадовича у Слов'яносербії.

Землі, що займали слов'яносербські переселенці, були розмежовані за участю представника російського уряду – інженер-полковника І.О. Бібікова, члена Слов'яносербської поселенської комісії. Полк Прерадовича повинен був заселити місцевість від Бахмутської фортеці через праву притоку Лугані – річку Сайжаровку – до верхів'я річок Міус та Біла, а для полка Шевича надавались землі від річки Лугань до її впадіння в Сіверський Донець [5, с. 840].

За твердженням В. Грибовського, «на відміну від Нової Сербії, у Слов'яносербії не виселяли місцевих українців, а розподілили їх разом із балканськими приходьками на роти й оселили в шанцях...» [6, с. 246]. Проте навряд чи з таким висновком можна погодитись, оскільки російський уряд зобов'язав примусово виселяти місцеве населення з території, яка була виокремлена для Слов'яносербії. Так, в Сенатському Указі 1753 р. прямо зазначалось: «Какія жь ныне на техъ местахъ есть Великороссійскія и Слободскихъ полковъ жилища, оныя,

давь удобное время, свествь внутрь Російскихъ земель...» [5, с. 840].

Утворення Слов'яносербії відбувалось на правому березі Сіверського Дінця, де були відведені землі для гусарських рот полків Шевича та Прерадовича. Тому висновок Т. Водотика та Л. Савенок про те, що Російська імперія покладала на іноземних військових поселенців у Слов'яносербії завдання колонізації лівобережжя Сіверського Дінця [7, с. 83, 92], є необґрунтованим. Заселяти лівий берег Сіверського Дінця полкам Шевича та Прерадовича було заборонено Сенатським Указом від 29 травня 1753 р. – «... не впуская их по сю сторону (лівий беріг – прим. автор.) Донца...» [5, с. 840].

Деякі автори стверджують, що Слов'яносербія утворилась на землях Кальміуської паланки Запорозької Січі, де вже були козацькі села, слободи, хутори та зимівники [7, с. 85]. Проте з такими висновками слід не погодитись. На землях, наданих сербським переселенцям, могли бути оселі запорожців, однак про їх підпорядкованість Кальміуській паланки Запорозької Січі навряд чи слід казати. Це могли бути запорожці, які займались господарством в далечині від земель Запорозької Січі й вже не були у підпорядкуванні запорозьких паланок. Ярким прикладом таких господарств був запорозький зимівник в урочищі Макаров Яр, а також оселі запорожців на землях Ізюмського слобідського козацького полку на річках Берека та Велика Камишеваха, де було утворено хутора біля запорозької слободи Барвінкової стінки. Якби на землях Слов'яносербії існували запорозькі зимівники чи хутори, то Кош Запорозької Січі висунув би з цього приводу справедливі претензії до російського уряду щодо порушення козацьких вільностей. Така практика існувала, коли, наприклад, у 1750-х рр. запорозька старшина висувала претензії з приводу захоплення запорозьких земель поселенцями Нової Сербії та Новослобідським (Слобідським) козацьким полком. Скарг до російського уряду щодо зайняття запорозьких земель слов'яносербськими гусарськими полками з боку Запорозької Січі не надходило. Крім того, в реєстрі зимівників та їхніх господарів Кальміуської паланки, укладеному 5 жовтня 1756 р., відсутні зимівники запорозьких козаків, які мали б бути на землях Слов'яносербії [8, с. 256–258].

Між Андріанопольським мирним договором 1713 р. та Белградським мирним договором 1739 р. на правому боці Сіверського Дінця в басейні річок Лугань та Міус ногайці та крим-

ські татари, найвірогідніше, могли вільно пасти овець, коней та іншу худобу. Не виключено й те, що там могли бути не тільки коши, але й постійні селища ногайців, які вели напівкочовий спосіб життя. На більшості європейських мап того періоду ця територія позначалась як Азовський степ [9]. У мирні часі кочовики могли знаходити у Бахмутській фортеці ринок збуту м'яса. Принаймні є документальне свідчення того, що у 1766 р. біля Бахмуту були помічені ногайці, що випасали три отари овець, в одній з яких було 3500 овець при 6 чабанах, у другій – 4000 овець при 6 чабанах та в третій – 2500 овець при 5 чабанах [10, с. 213]. Ногайські чабани були добре зналися на місцевості на правому березі Сіверського Дінця, їм були відомі шляхи, де краще робити коши й випасати свою худобу. До речі, військовий лікар Іоанн Якоб Лерхе наводив свідчення перебування ногайців у Бахмутській провінції. У 1738 році він зустрічав поховання ногайців татар у сл. Райгородка (сmt. Райгородок Донецької області – прим. автора) та в інших місцях на російсько-турецькому кордоні правобережжя Сіверського Дінця [11].

Слід зазначити, що міжнародними договорами Османська імперія визнавала васальну залежність ногайських улусів від кримського хана. Так, наприклад, в Андріанопольському мирному договорі 1713 р. було зазначено: «... народу Кримському, що належить Блискучій Порті, а також народу Ногайському і Черкаському, що належать до Криму...» [12, с. 42]. Після російсько-турецької війни 1735–1739 рр. Російська імперія захопила землі, де були ногайські улуси. Ногайці стали вигнанцями на своїх землях і вимушені були перекочувати в інші місця. Протягом російсько-турецької війни 1768–1774 рр. російська влада всіляко схиляла верхівку (мурз) ногайських орд увійти під протекторат Російської імперії, навіть обіцяла допомогти утворити державу із союзу ногайських племен. Після поразки у цих війнах Османської імперії та Кримського ханства російська імперська політика зробила ногайців вигнанцями на землях у Північному Приазов'ї та Причорномор'ї. Загарбницька політика Російської імперії відносно Кримського ханства та ногайських племен не залишала шансів для останніх в утворенні своєї державності на територіях, де вони мешкали.

Тому казати про те, що Російська імперія **звільнила** (підкресл. автором) Приазов'я від панування Османської імперії та Кримського ханства, як це стверджують деякі дослідники

[13, с. 172], є несправедливим відносно тих, хто протягом століть в степу на правобережжі Сіверського Дінця вільно мешкав, мав кочовища, пасовища та оселі.

Слов'яносербія не мала спільних кордонів із землями Запорозької Січі. Зимівники та хутори Кальміуської паланки знаходились на півдні від Слов'яносербії, в районі річок Міус та Кальміус. Саме там й виникли суперечки за землі між військом Донським та Запорозькою Січчю, наслідком яких стало розмежування у 1746 р. кордонів між донськими та запорозькими козаками. Тому неможливо погодитись із думкою істориків, які вважають, що у другій половині XVIII ст. за землі між річками Самарою та Ореллю виникали суперечки між Запорозькою Січчю та начальством Слов'яносербії [14, с. 282].

Слід відмітити, що завдяки запорозькому козацтву були утворені козацькі громади на лівобережжі середньої течії Сіверського Дінця. З другої половини XVI ст. ця місцевість була опанована запорожцями, які мали там свої стани та контролювали посольські і торгові шляхи через Сіверський Дінець до Азову та Криму. Згодом запорозькі козаки разом з втікачами із Речі Посполитої та Московського царства сформували на лівобережжі Дінця козацькі громади. Після поразки булавінського повстання донецької козацької містечка було знищено у 1708 р. каральними загонами московського війська. Кому пощастило вижити, стали вигнанцями. У першій половині XVIII ст. частина з них перейшла у стан однодворців.

Хибною є думка Я.В. Верменич щодо утворення Слов'яносербії на землях Слобожанщини [15, с. 118]. Північно-західні межі Слов'яносербії, де знаходилась 1-а рота полку Прерадовича, проходили поруч з хуторами, що належали ізюмським козакам Ямпільської сотні Ізюмського слобідського козацького полку. Ізюмські козаки займали землі на обох берегах Сіверського Дінця у місці впадіння в нього річок Жеребець, Красна та Бахмут. На правому березі Сіверського Дінця військові поселення Слов'яносербії межували із хуторами мешканців Бахмуту, які знаходились у верхів'ях річки Бахмут, на його правому березі. Кордони між військовим поселенням гусарського полку та ямпільськими мешканцями проходили по правому березі Сіверського Дінця.

Деякі дослідники вважають, що Слов'яносербія була утворена на землях Бахмутського кінного козацького полку. Так, Я.Ю. Тинченко стверджує, що у період реорганізації слобід-

ських козацьких полків в гусарські «на колишній території Бахмутського козацтва було засновано масові поселення сербів – утікачів із-під турецького гніту. Із них набрали новий Бахмутський гусарський полк» [16, с. 41]. На жаль, автор не враховує той факт, що Бахмутський гусарський полк було утворено із гусарських полків Шевича та Прерадовича, а останні було сформовано саме із сербських переселенців та ін. Військові Бахмутського гусарського полку займали ті ж самі поселення, що були у слов'яносербських гусарських рот Шевича та Прерадовича. Слов'яносербія не охоплювала земельні ділянки бахмутських козаків. У період існування Бахмутського кінного козацького полку російським урядом не було виокремлено для нього території. Бахмутські козаки мешкали в містечках Бахмутської провінції разом з однодворцями, ізюмськими козаками, купцями, солеварами та робітниками торського та бахмутського соляних промислів.

Заселення Слов'яносербії сербськими переселенцями відбувалось на землях, де у різні часи кочували ногайці й наприкінці XVII ст. ще вважалась територією, яка контролювалась Кримським ханством [17; 18]. Після того як ногайські улуси залишили кочовища на правому березі середньої течії Сіверського Дінця, ці землі залишались малозаселеними. Козаки та однодворці, які мешкали на протилежному березі, неохоче переселялись на правий берег річки, оскільки він залишався небезпечним. Лише в районі Бахмуту правий берег Сіверського Дінця у цей час був під захистом місцевого гарнізону, а також бахмутських та ізюмських козаків, які несли там сторожову службу.

У 1754 р. була складена Ландкарта території Слов'яносербії, на якій знаходимо в місці розташування полка Прерадовича три слободи (Серебрянка, Шипилівка та Ковалівка) та 65 хуторів, а в місці розташування полку Шевича – 50 хуторів [19, с. 57]. Ці населені пункти були позначені на Ландкартах ще у вересні–жовтні 1749 р. та у травні 1750 р. кондуктором Семеном Бабарикіним [20]. Так, наприклад, перша рота полку Прерадовича у 1755 р. була розміщена на правому березі Сіверського Дінця біля сл. Серебрянки (поруч із ротою полку Шевича) [21, с. 60]. Ця слобода могла бути заснована мешканцями сл. Сухарева, яка знаходилась на протилежному березі Сіверського Дінця. У 1743 р. «Сухаревські компанійщики» намагались налагодити у цій місцевості видобуток свинця. Біля сл. Серебрянка була штольня,

де добували свинцеву руду, яку направляли до Бахмутського свинцевоплавильного заводу [22, с. 326]. Після припинення розробки рудників на місці робітничого поселення виникла слобода, яку Семен Бабарикін наніс на свої Ландкарти. Слободи Гипілівка та Ковалівка були розташовані навпроти сл. Краснянська. Декілька хуторів знаходились навпроти сл. Боровська на правобережжі Сіверського Дінця.

Більшість хуторів на землях Слов'яносербії лежали поблизу Бахмутської фортеці на річці Бахмут, у верхів'ях річки Лугань в Чорнухінському урочищі та в місцевості її лівої притоки – річки Горіхової. Ці хутори здебільше належали солеварам та мешканцям Бахмуту. Так, наприклад, у 1747 р. було проведено перепис населення за Українською оборонною лінією – між Дніпром та Сіверським Дінцем, згідно з яким на річці Бахмут знаходилось 2 слободи та 137 хуторів [19, с. 49]. Н.Д. Полонська-Василенко зазначає про існування у верхів'ях річки Лугань біля Чорнухінського урочища хуторів бахмутських солеварів Лозового, Болдирєва, Сербінова, Кощіяна, Ковбаси, Криводеданка та Левченка [23, с. 152]. До речі, у 1761 р. солевари звертались до Бахмутської соляної контори зі скаргами на капітана Савельєва й зазначали, що володіли хуторами у цій місцевості до заселення сербських гусарських полків [23, с. 152]. Ці оселі солеварів могли бути утворені лише тому, що вони знаходились поряд із Бахмутською фортецею. У середній течії річки Лугань та на її притоках Балка Суха, Лозова, Біла, Ольхова та Луганчик оселялись було ризиковано, тому що переселенці наражались там на небезпеку через напади кочовиків, розбійницьких ватаг та ін. Найімовірніше, напередодні заселення сербськими поселенцями басейна річки Лугань населених пунктів з господарствами там не було.

У спогадах перших сербських поселенців, що облаштовували оселі в басейні Лугані, відсутні згадки про хутори або зимівники, на місці яких вони утворювали шанці. Навпаки звертається увага на те, що у цій місцевості відсутні ознаки існування якихось господарств. Так, один із сербських переселенців капітан Сімеон Пишчевич, командир 6-ї роти гусарського полку Шевича, зазначав, що Бібіковим були направлені плани генералам Прерадовичу та Шевичу із зазначеними на них місцями для організації поселення: «... и потомъ означено где Шевичу и где Прерадовичу селенія свои зачинать, вся та пустиня разделена на две части, и на

роты или шанци, означены урочища и речки съ принадлежащимъ грунтомъ и угодыями» [24, с. 185]. Якби в документах були зазначені будь-які населені пункти там, де мали облаштувати поселення серби, про це неодмінно згадав би у своїх записах Сімеон Пишчевич.

Національний склад переселених гусарських полків Шевича та Прерадовича був різношерстий, не лише серби. В ньому несли службу представники й інших націй, які мешкали в Австрійській імперії та інших країнах. Для вербування бажаючих оселитися у Слов'яносербії Шевич та Прерадович направляли своїх емісарів до Австрійської імперії та інших країн. До Слов'яносербії потрапляли мешканці Чорногорії, Далмації, Македонії, Валахії, Молдавії, Трансильванії та інших земель, що перебували під владою Австрійської та Османської імперій, Венеціанської республіки і Речі Посполитої. Переселенці повинні були бути православними за віросповіданням, тому деякі вихідці з Австрійської імперії, які бажали служити в гусарських полках Слов'яносербії, приймали православну віру.

В гусарських поселених полках Шевича та Прерадовича повинно було бути згідно зі штатом двадцять рот [25, с. 157], але вони так і не були повністю укомплектовані. До повної чисельності полків Хорвата, Шевича та Прерадовича уряд дозволив набирати офіцерів з інших військових формувань російської армії. У подальшому ця практика поширилась не тільки на офіцерський склад, але й також на рядових. Навряд чи можна погодитись з думкою В. Грибовського, який стверджує, що після утворення Слов'яносербії її два полки (автор говорить про полки Шевича та Прерадовича) формувались із балканських переселенців та місцевого українського населення [6, с. 246]. При утворенні Слов'яносербії гусарські полки Шевича та Прерадовича склались лише з іноземців, переважно сербів за національністю. Лише на посади аудитора, комісара, писаря та квартирмейстера могли бути призначені російські чиновники. Звичайною була практика переходу військових сербського походження з частин російської армії на службу в гусарські полки Шевича та Прерадовича. До слов'яносербських гусарських полків могли перейти на службу також гусари із Нової Сербії або навпаки. У Слов'яносербії було дозволено селитись вихідцям із Гетьманщини та Слобідської України лише після включення у 1764 р. цієї військово-адміністративної території до

Катерининської провінції. Це було обумовлено в першу чергу малою чисельністю переселенців-іноземців у Слов'яносербії. Після реорганізації полків Шевича та Прерадовича у Бахмутський гусарський полк в останньому вже могли нести службу разом із колишніми іноземцями українське населення та ін.

У деяких документах гусарські полки Шевича та Прерадовича йменувались так: «слов'яносербська команда генерал-майора Шевича кінного гусарського полку», «Слов'яносербський полк», «Слов'яносербський гусарський Шевича полк», «Сербський гусарський полк генерал-майора Р. Прерадовича» та ін. При цьому деякі дослідники помилково вважають, що Р. Прерадовичем (Депрерадовичем) у Слов'яносербії «15 листопада 1753 р. було сформовано Гусарський Волоський поселений полк Р. Депрерадовича» [26, с. 55]. Волоський гусарський полк, якщо автори мали на увазі саме цей полк, був утворений лише у 1774 р. [27, с. 476] й ніякого відношення до Слов'яносербії не мав.

Навряд чи можна погодитись з думкою С.М. Соколюка про те, що з метою запобігання втечі сербських переселенців із гусарських полків Шевича та Прерадовича на Запоріжжя царський уряд у «1753 році на південь від Нової Сербії заснував козацький "Слобідський полк"» [28, с. 149]. По-перше, якщо втечі до запорізьких земель й були серед військових цих полків, то вони не мали масового характеру. По-друге, виникнення Новослобідського (Слобідського) козацького полку пов'язано з утворенням Нової Сербії та загарбницькою політикою російського уряду. Нова Сербія повинна була бути заселена лише вихідцями з Австрійської імперії. Російська влада зобов'язала населення «задніпровських місць», які увійшли до складу Нової Сербії, залишити свої домівки й переселитись до Гетьманщини. Тих, хто переселяється відмовлявся, спеціальні військові команди виселяли насильно. Дії урядовців змусили українське населення Нової Сербії тікати до Запорозької Січі або шукати кращої долі у Речі Посполитій, Молдові та ін. 18 серпня 1753 р. урядом було дозволено козацькому населенню селитися на просторі 20 верст на південь від Нової Сербії. З них було утворено Новослобідський козацький полк. Полк був у підпорядкуванні коменданта фортеці Святої Єлизавети. У сенатському указі «Про додаткові правила для козацького поселення за кордоном Нової Сербії» від 14 серпня 1761 р. зазначалось, що сварки між козаками Слобідського козацького полку повинен вирішу-

вати комендант фортеці, а якщо козаки будуть незадоволені рішенням коменданта, то вони мають право звернутись до Київської губернської канцелярії [29, с. 770]. Між козаками новоутвореного полку та сербськими поселенцями були часті сварки, які вирішували представники російського уряду, як правило, не на користь новослобжан. Сутички виникали також і з запорожцями за земельні угіддя, які Новослобідський козацький полк захоплював у Запорозької Січі. Як зазначав С.С. Дідик, «Новослобідське козацтво і старшина, постійно намагалися розширити свої володіння за рахунок земель запорізьких територій відбувалися на протязі всього періоду існування Новослобідського полку» [30, с. 61].

На території Слов'яносербії ситуація складалася інша у порівнянні з Новою Сербією. Переселенці Шевича та Прерадовича освоювали територію, яка була фактично Диким Степом. Для сербських переселенців перші роки освоєння нових земель на території Слов'яносербії були дуже тяжкими. Про труднощі, що спіткали перших сербських переселенців при освоєнні земель Слов'яносербії, згадував Сімеон Пишчевич, який у 1755 р. в урочищі Райовка на правому березі Сіверського Дінця облаштував місце під заселення 6-ї роти гусарського полку Шевича: «Виїхали ми на чисту і глуху пустелю, тут і відчули всі взагалі, а особливо ті, хто по Лугані селитися зачали, що є нудьга та життя...» [24, с. 185]. Важкі випробування, з якими зіткнулись люди, ставали іноді причиною розчарування й послідуєчого повернення до Австрії. З часом слов'яносербські поселенці змогли облаштувати свій побут та завести господарство. Урядом були запроваджені у Слов'яносербії ті ж самі привілеї, якими користувались переселенці у Новій Сербії.

Гусарські полки Шевича та Прерадовича несли прикордонну службу вздовж кордонів Слов'яносербії. Для посилення охорони цієї території залучались козацькі команди із Бахмутського кінного козацького полку, а також Харківського, Ізюмського та Острогозького слобідських козацьких полків. На території Слов'яносербії вони несли караульну та пікетну службу. За твердженням В.І. Подова, в Слов'яносербії, періодично змінюючи один одного, дислокувалися частини Білгородського та Валуйського ландміліцейських полків [2, с. 32].

Гусари полків Шевича та Прерадовича брали участь у Семирічній війні 1756–1763 рр., яку

вела Російська імперія з Королівством Пруссія. Кожен з цих гусарських полків направляв для участі у війни один ескадрон. Два виборних ескадрони, які було направлено в Пруссію, очолив підполковник Г. Прерадович. Відомо, що у 1757 р. з полку Шевича було відряджено 255 рядових гусарів. У документах слов'яносербська команда Г. Прерадовича йменувалась «Слав'яносербські ескадрони». У 1757 р. до них було завербовано ще 400 осіб. У 1758 р. було вирішено утримувати у слав'яносербських ескадронах 500 рядових гусарів [31, с. 70]. У зв'язку з цим слід не погодитись із твердженням Ю. Дегтярьова про те, що для участі у Семирічній війні генерали Шевич та Депперадович відправили в армію повний гусарський полк, складений з їхніх ескадронів [32, с. 228]. Під час Семирічної війни в документах зазначалось про участь слав'яносербських гусарських ескадронів, а не про штатний гусарський полк, для якого чисельність у 500 гусарів була б замалою на той час.

Слов'яносербські гусари приймали участь в організації інших гусарських полків та їх навчання. Так, у 1758 р. капітан Міокович був відряджений із Слов'яносербії до Слобідського гусарського полку, утвореного переважно з українських слобідських козаків, для навчання та «показу гусарського порядку» [33]. У 1764–1765 рр. слов'яносербські гусари взяли участь в організації та вишколі гусарських полків, які було реорганізовано з п'ятьох слобідських українських козацьких полків, пікінерних полків та ін.

Протягом існування Слов'яносербії управління в населених пунктах – ротах – здійснював так званий «ротний двір». В кожній роті Слов'яносербії будувались укріплення – шанці. Військові поселенці облаштували редути, як правило, в місцях, які були найбільш зручними для проходження ворожої кінноти. Після ліквідації Слов'яносербії шанці, які було побудовано в ротах, ще тривалий час відтворювали контури колишніх військових поселень, стаючи незмінною частиною їхньої архітектури. Шанці та редути гусарських полків Шевича та Прерадовича повинні були забезпечити охорону території Слов'яносербії від ворожих нападів. На річках Лугань, Біла та Ольховка були виокремлені ділянки, де планувалось побудувати ретраншемент, фортеці та ін.

11 червня 1764 р. урядовцям було рекомендовано продовжити Українську оборонну лінію від гирла річки Самара й далі до впадіння

річки Луганчик у Сіверський Донець. У 1764 р. на ділянці Богородицька фортеця – Бахмутська фортеця – місце впадіння річки Луганчик у Сіверський Донець повинна була бути створена нова оборонна система, яка включала б три фортеці. Планувалось побудувати нову фортецю в гирлі річки Лугань. Від будівництва валів та рвів впродовж нової оборонної системи, як це було на Українській оборонній лінії, урядовці відмовилися. Було вирішено споруджувати вали лише навколо військових поселень, а реданти та редути – лише в небезпечних місцях. Караульну та сторожову службу на цій лінії мали нести новоутворені пікінерні та гусарські полки. Планувалось цю місцевість розділити на 140 військових округів.

Було рекомендовано реорганізувати гусарські полки Шевича та Прерадовича в один боєздатний гусарський полк, а із Бахмутського кінного козацького полку – створити новий пікінерний полк [34, с. 796–798]. Вони повинні були бути задіяні для несення служби в басейні річки Лугань на ділянці від Бахмутської фортеці до місця впадіння річки Луганчик у Сіверський Донець, яку можна було б умовно назвати «Слов'яносербська (Луганська) оборонна лінія». Протягом другої половини 1760-х рр. із слов'яносербських гусар було утворено Бахмутський гусарський полк, а із бахмутських козаків – Луганський пікінерний полк [35, с. 104].

22 липня 1764 р. сенатським указом територія Слов'яносербії разом із поселеними гусарськими полками Шевича та Прерадовича увійшла до складу новоутвореної Катерининської провінції [36, с. 842–843]. До неї також були включені Українська оборонна лінія, Бахмутська фортеця, Бахмутський кінний козацький полк та ін. Із Києва до Катерининської провінції було направлено на поселення на річку Самару Молдавський гусарський полк, який було переіменовано в Самарський гусарський полк.

Після зміни у другій половині XVIII ст. у Слов'яносербії військово-адміністративного устрою місцеві справи почали розглядатись у сільських Сборних ізбах. Населення військових поселень Слов'яносербії отримало статус військових обивателів у колишніх ротах (шанцах).

Висновки і пропозиції. У XVIII ст. на Півдні України Російська імперія проводила експансійну політику з метою просування до Північного Приазов'я та Причорномор'я й захоплення нових земель. У 1750-х рр. на правобережжі Сіверського Дінця в басейні річки Лугань було

організовано переселення сербів з Австрійської імперії для створення військово-адміністративної території, що отримала назву Слов'яносербія. Землі, на яких розміщувались сербські переселенці, були фактично Диким степом. Після укладання у 1713 р. Андріанопольського мирного договору та у 1739 р. Белградського мирного договору басейн річки Лугань був остаточно закріплений за Російською імперією. Загарбницька політика імперської влади у XVIII ст. зробила вигнанцями ногайців та кримських татар, які кочували у приазовських степах.

Для розширення свого впливу на Півдні України російський уряд створював нові оборонні лінії. У 1764 р. було заплановано будівництво східної ділянки Української оборонної лінії. Слов'яносербські гусарські поселення повинні були увійти до системи Слов'яносербської (Луганської) лінії, яку планувалось створити в басейні річки Лугань на ділянці Бахмут – місце впадіння річки Луганчик у Сіверський Донець. На цій лінії також повинен був нести службу Бахмутський кінний козацький полк, який було реорганізовано в Луганський пікінерний полк.

Список використаної літератури:

1. Материалы для истории инженерного искусства в России / [Соч.] Ф. Ласковского, воен. инж.-ген.-майора. Ч. 1–3. Санкт-Петербург: тип. имп. акад. наук, 1858–1865. Ч. 3. Опыт исследования инженерного искусства после императора Петра I до императрицы Екатерины II. 1865. 1016 с.
2. Подов В. И. Славяносербия: очерки из истории заселения Донбасса в 18 в.: Документы. Луганский региональный научно-исследовательский центр по проблемам истории Донбасса. Луганск: Globus, 1998. 119 с.
3. О принятии въ подданство Сербовъ, желающихъ поселиться въ Россіи и служить особыми полками, о назначеніи на границъ со стороны Турецкой выгодныхъ местъ къ поселенію; объ определеніи жалованья къ оклада Гусарскихъ полковъ коннымъ, а пешимъ оклада полковъ пехотныхъ, и о подчиненіи оныхъ полковъ Военной Коллегии (24 декабря 1751 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1-е. 1 марта 1649–1825 гг.: В 45 т. Том XIII. (1749–1753). СПб.: Тип. II. 1830. № 9919. С. 552–558.
4. Жалованная грамота Генераль-маіору Ивану Хорвату от 11 января 1752 г. // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1-е. 1 марта 1649–1825 гг.: В 45 т. Том XIII. (1749–1753). СПб.: Тип. II. 1830. № 9924. С. 581–583.

5. О распоряженіяхъ по поселенію Сербовъ Шевича и Прерадовича с ихъ единоземцами между Бахмутомъ и Луганью (29 мая 1753 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1-е. 1 марта 1649–1825 гг.: В 45 т. Том XIII. (1749–1753). СПб.: Тип. II. 1830. № 10104. С. 840–844.
6. Лицарі Дикого Поля. Плугом і мушкетом: Український шлях до Чорного моря / О. Бачинська та ін.; упоряд. К. Галушко. Харків: КСД, 2016. 352 с.
7. Водотика Т., Савенок Л. Історія Слов'яносербії в контексті історичної регіоналістики // Регіональна історія України: Зб. наук. статей. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. Вип. 4. С. 81–94.
8. Кальміуська паланка. – Реєстр зимівників та їхніх господарів (5 жовтня 1756 р.) // Архів Коша Нової Запорозької Січі. 1734–1775: корпус документів / ред. кол. П. С. Сохань та ін.; Центр. держ. істор. арх. України, НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. Том 5 / упоряд.: Гісцова Л. З. та ін. Київ, 2008. С. 256–258.
9. *Ukrania seu Cosacorum Regio Walachia item Moldavia et Tartaria minor* [cartographic material] / exc. Christ. Weigelio; M. Kauffer Sculp. [um 1720] // URL : <http://surl.li/dnscy> (дата звернення: 10.10.2022).
10. Між конфронтацією та взаємодією: українсько-кримські та українсько-ногайські стосунки в XVII – першій половині XX ст. / В. Брехуненко та ін.; за ред. В. Брехуненка. Київ: ІУАД, 2018. 344 с.
11. Иоган Якоб Лерхе Истории жизни и путешествий // URL : <http://surl.li/ebwil> (дата звернення: 10.10.2022).
12. Трактатъ, заключенный въ Андрианополе Россійскими послами Барономъ Шафировымъ и Графомъ Шереметьевымъ съ Верховнымъ Турецкимъ Визиремъ Али пашею (13 июня 1713 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1-е. 1 марта 1649–1825 гг.: В 45 т. Том V. (1713–1719). СПб.: Тип. II. 1830. № 2687. С. 36–43.
13. Темник Ю. А. Столетнее горное гнездо. Луганский завод (1795–1887 гг.). Том I. Выдающиеся деятели науки и техники XVIII–XIX веков. Карл Гаскойн. Михаил Соймонов. Евграф Ковалевский. Густав Гесс де Кальве. Аполлон Мевеиус. Илиодор Фелькнер. Иван Тиме. Луганск: Шико, 2004. 530 с.
14. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского: составлена из подлинных документов Запорожского Сечевого Архива: [в 3 ч.] / сост. А. Скальковским. Одесса, 1846. Ч. 2. 1846. 367 с.
15. Верменич Я. В. Донбас у контексті теорій порубіжжя: соціогуманітарний аналіз // Український історичний журнал. 2015. № 1. С. 108–134.
16. Тинченко Я. Бахмутські козаки. Хто вони? / Український тиждень № 19 (443) 13 – 19.05.2016 р. С. 40–41.
17. *Tartaria d'Europa o vero Piccola Tartaria divisa da Giacomo Cantelli da Vignola ne Tartari Nogai e del Crim ... 1684* // URL : <http://surl.li/dpzrb> (дата звернення: 10.10.2022).
18. *La Russie blanche ou Moscovie: divisée suivant l'etendue des royaumes, duchés, principautés &c / présenté a Monseigneur Le Duc de Bourgogne par son très humble et très obeissant serviteur H. Jaillot a Paris, 1695* // URL : <http://surl.li/eiqja> (дата звернення: 10.10.2022).
19. Пірко В. О. Заселення і господарське освоєння Степової України в XVI–XVIII ст.: монографія. Донец. нац. ун-т, Донец. від-ня Наук. т-ва ім. Шевченка, Укр. культурол. центр. Донецьк: Сх. вид. дім, 2004. 210 с.
20. Достоверная Ландкарта между рекъ Днепра и Донца на разстояніяхъ от устья Самары до Изюма и Луганской станицы сочиненная 1749 года в сентябре и октябре месяцахъ // URL : <http://surl.li/dkvcі> (дата звернення: 10.10.2022).
21. Канцелярія Новосербського корпусу / упоряд.: В. Мільчев, О. Посулько / Передмови: С. Гаврилович та ін. // Джерела з історії Південної України. Том 7. Запоріжжя, 2005. 442 с.
22. Рапорт И.А. Гинкина и его «компанейщиков» в Берг-коллегію о состоянии работы Бахмутского свинцоплавильного завода (1744 г., августа 31) // Зворыкин А.А. Открытие и начало разработки угольных месторождений в России. Исследования и документы. М.: Госгортехиздат, 1949. С. 326.
23. Полонська-Василенко Н. Заселення Південної України в половині XVIII ст. (1734–1775). Ч. 1 Заселення Нової Сербії та Слов'яносербії. Мюнхен: Український Вільний Університет, 1960. 221 с.
24. Известие о походе Симеона Степановича Пищевича. 1731–1785 / под ред. д. чл. Нила Попова. Москва: Изд. О-ва истории и древностей рос. при Моск. ун-те, 1884 (обл. 1883). IV. 561 с.
25. Висковатов А. В. Историческое описание одежды и вооружения Россійскихъ войскъ: с рисунками, составленное по Высочайшему повеленію. Ч. 1–30. Санкт-Петербург: Напечатано въ военной типографіи. Часть третья. 1842. 243 с.
26. Сербы в казацкой среде Бахмутской провинции в XVIII ст. / Татаринов С., Руденко С., Щербак В. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: Зб. наук. статей. 2013. Вип. 22, Ч. 2. С. 54–59.
27. Высочайше утвержденное учреждение и штаты поселенныхъ полковъ въ Новороссійской и

- Азовской Губерніяхъ Гусарскихъ и Пикинерныхъ полковъ (24 декабря 1776 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1-е. 1 марта 1649–1825 гг.: В 45 т. Том XX. (28 июня 1775–1780). СПб.: Тип. II. 1830. № 14552. С. 476–479.
28. Військово-морська історія України: підручник / Неїжпапа О. Л. та ін. / Під заг. ред. О. Л. Неїжпапи. К.: МОУ, 2020.
29. О дополнительных правилах для казацкого поселения за рубежом Новой Сербии (14 августа 1761 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1-е. 1 марта 1649–1825 гг.: В 45 т. Том XV. (1758 по 28 июня 1762). СПб.: Тип. II. 1830. № 11312. С. 770–771.
30. Дідик С. С. Новослобідський козацький полк (1753–1764 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Запоріж. нац. ун-т. Запоріжжя, 2009. 279 с.
31. Из журнала военных действий. Донесение Г.Г. Берга о подготовке к действиям против Гольнова (11 декабря 1761 г., № 21) // А.В. Суворов / Гл. архивное упр. МВД СССР, Центральный гос. военно-ист. арх., Ин-т истории Акад. наук Союза ССР; под ред. [и с введ.] полковника Г. П. Мещерякова; [сост. З. М. Новикова]. Москва: Военное изд-во, 1949. Том 1. С. 70–71.
32. Дегтярев Ю. Сказание о земле Славяносербской – Славяносербия. 1753–1764 // Сборник радова СА меународна научног скупа у Новом Саду, 7–9 меја 2003. С. 222–242.
33. Челобитная поручика Славяносербского полка П. Миокова Екатерине II о производстве его в чин капитана (1763 г. апрель) // URL : <http://surl.li/soyzt> (дата звернення: 10.10.2022).
34. Объя Украинской линии Славяно-Сербии; о состоящем за тою линиею поселении и о подчинении онаго къ Новороссійской Губернии подъ единое право (11 июня 1764 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1-е. 1 марта 1649–1825 гг.: В 45 т. Том XVI. (28 июня 1762–1764). СПб.: Тип. II. 1830. № 12180. С. 795–799.
35. Примечания къ № 12.179. О Пикинерномъ полку // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1-е. 1 марта 1649–1825 гг. : В 45 т. Том XLIII. Часть 1. Книга штатов. Отделение первое. Штаты военно-сухопутные (1711–1800). СПб.: Тип. II. 1830. С. 104–105.
36. О назывании Славяно-Сербии Провинцією Екатеринбургскою: о подчинении оной Новороссійской Губернии и о принятии желающих тамъ селиться Малороссіянъ (22 июля 1764 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1-е. 1 марта 1649–1825 гг.: В 45 т. Том XVI. (28 июня 1762–1764). СПб. : Тип. II. 1830. № 12211. С. 842–843.

Benitskiy A. S. The creation of Slavic Serbia and its legal status

The work is devoted to the study of creation of the military-administrative territory, which was named Slavic Serbiain, on the territory of Ukraine in the middle of the 18th century. It was established that this territory had a certain military autonomy within the Russian Empire, secured by a number of normative documents. Slavic Serbia was organized in the middle course of the right bank of the Seversky Dinets, in the basin of the Luhан River.

The first settlers were natives of the Austrian Empire who joined the hussar regiments of Shevych and Preradovych. They were subordinate to the military board. The Slavic-Serbian commission was concerned with the resettlement of Serbs, maintenance of hussar regiments, court cases that arose between military settlers etc. It is noted that an area in the Lugani Basin was set aside for Serbian settlers, which was sparsely populated. It was revealed that after the conclusion of the Andrianopol Peace Treaty of 1713 and the Belgrade Peace Treaty of 1739, the lands on which Slavic Serbia arose were assigned to the Russian Empire, which during the 18th century pursued an expansionary policy. In order to advance to the Northern Azov region and the Black Sea region and seize new lands where the Nogai and Crimean Tatars roamed, the Russian government organized a system of defensive lines.

The article analyzes the factors that prompted the Russian authorities to reform the Slavic-Serbian military settlements in 1764. It is noted that a special government commission decided to strengthen the border and create a new defense system from the mouth of the Samara River to the mouth of the Luhanchyk River. On this line, newly formed pikemen and hussar regiments were to provide defense. It was planned to create 140 military districts on the line. It was established that on the "Slavic Serbian (Luhansk)" line – the section from the Bakhmut Fortress to the mouth of the Luhanchyk River – the settled Bakhmut Hussar Regiment was to serve. The Bakhmut Cavalry Cossack Regiment was to be deployed on this same line. It was reorganized into the settled Luhansk pike regiment.

Key words: *Slavic Serbia, military settlements, commission, border, autonomy, peace treaty, defense line.*